

İdeolojik Yeniden Üretimde Kent Kamusalının İnşası: Urmiye (İran) Üzerine Göstergebilimsel Bir Okuma

Yusuf Görgülü* & Mete Kazaz**

Öz

Siyasi ya da ekonomik iktidarlar bir başka ifade ile sistemin temel kural belirleyicileri, kendi gerçekliklerini çoğu zaman ideolojilerle yaşatabilmektedir. İdeolojik üretim gibi bir olgu bu nedenle hem ekonomi-politik koşullar hem de kültür temelli opsiyonel seçenekler dikkate alındığında üzerinde durulması gereken, önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İktidar ve güçlü ekonomik sistemler, kendi gerçekliklerini ideolojilerle yaşatabilmektedir. İdeolojilerin hangi kamusal alanda ne şekilde yeniden üretileceği ve de örgütleneceği ise tamamen iktidarların/rejimlerin tercihine bağlıdır. İdeolojik sunumlar ve üretimler sadece kamusal alan içerisinde gerçekleşmemektedir. Mekânın içerisinde örgütlenmeyi başaran her bir beden sunumu da bir ideolojik varyans temelinde kendi gerçeklik ortamını üretmektedir. Bu üretim şartları, çoğu zaman ideolojik emeğin inşası, sömürüsü ve ideolojilerin meta haline getirilmesi ile mümkündür. Meta haline getirilerek bir kültürel gerçeklik olarak kitlelere sunulan ideolojilerin paketlenmesinde çeşitli aygıtlar kullanılmaktadır. Bu aygıtlardan birisi de peyzaj yönelimli içerik üretimi ve kamusal mekân içerisinde ideolojik ölçekte örgütlenen kilit aktörlerin faal sunumlarıdır. Kentlerin mimari üslupları, söylemleri, estetik duruşları da ideolojik temelli pratikler olarak karşımıza çıkmakla birlikte bu eylemlerin öğrenilmiş ve kazanılmış olduğu da yadsınamaz bir gerçekliktir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kent Tipolojisi, İdeoloji, Kamusal Alan, Göstergebilimsel Analiz.

* Öğr. Gör. Ankara Üniversitesi Beypazarı Meslek Yüksekokulu, Seyahat- Turizm ve Eğlence Hizmetleri Bölümü, Ankara, Türkiye, ygorgulu@ankara.edu.tr; ORCID: 0000-0002-8196-0948

** Doç. Dr. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Konya, Türkiye, kazazmete@gmail.com; ORCID: 0000-0002-0367-1091

Creative Commons Licer

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 (CC BY NC) International License.

İnan Çalışmaları Dergisi bilginin yayılması ve zenginleşmesi için Açık Erişim Politikasına uymaktadır. 243

The Construction of Urban Public in Ideological Reproduction: A Semiotic Reading on Urmia (Iran)

Yusuf Görgülü* & Mete Kazaz**

Abstract

Political or economic powers, in other words, the basic rule setters of the system, can often keep their realities alive through ideologies. Therefore, a phenomenon such as ideological production appears as an important issue that needs to be emphasized when both economic-political conditions and culture-based optional options are taken into consideration. Power and powerful economic systems can keep their realities alive through ideologies. How ideologies will be reproduced and organized in which public sphere depends entirely on the preferences of governments/regimes. Ideological presentations and productions do not only take place in the public sphere. Each body presentation that manages to organize within the space produces its own reality environment on the basis of an ideological variance. These production conditions are often possible through the construction and exploitation of ideological labor and the turning of ideologies into commodities. Various devices are used to package the ideologies that are turned into commodities and presented to the masses as a cultural reality. One of these devices is landscape-oriented content production and active presentations of key actors organized on an ideological scale in public space. Although the architectural styles, discourses and aesthetic stances of cities appear as ideologically based practices, it is an undeniable reality that these actions are learned and acquired.

Keywords: City, Urban Typology, Ideology, Public Sphere, Semiotic Analysis.

---

* Lecturer, Ankara University, Beypazari Vocational School, Department of Travel, Tourism and Entertainment Services, Ankara, Türkiye, ygorgulu@ankara.edu.tr; ORCID: 0000-0002-8196-0948

** Assoc. Prof., Selçuk University, Faculty of Communication, Department of Communication Sciences, Konya, Türkiye, kazazmete@gmail.com; ORCID: 0000-0002-0367-1091

1. Giriş

20. yüzyıl dünyasında pek çok gelişme toplumsal sistemleri köklü bir değişime sürüklemiştir. Bu değişimlerden biri de kentsel mekânlarda ortaya çıkan değişim ve dönüşümlerdir ki, bunlardan en önemlisi mekânın insan hayatındaki öneminin artmasıdır. Mekânın insan hayatındaki yerinin değişmesi mekânın yeniden tasarlanması ile yakından ilgili görünmektedir (Norrie, 2016). Bu dönemde kentler bireylerin yeniden örgütlenmesi, iktidar ve güçlü ekonomik sistemlerin kentler üzerinden bir ideolojik sermaye yaratma girişimleri hız kazanmıştır. Bir tarafta kentin içerisinde yerleşik ideolojik kodları kitlelere daha fazla enjekte etme güdümünde hareket eden iktidar opsiyonu, diğer tarafta ise kentsel mekânda sıkışan ve bu sıkışıklıktan kurtulmaya istekli bireyler. Her iki tarafta kentsel mekân içerisinde kendi güç mücadelesini sürdürmekte ısrarlı görünmektedir. İktidar ve onun empirötürü görevini üstlenen çok uluslu şirketler, ekonomik yapılar ise mekânsal yapılarda ortaya çıkardıkları ideoloji temelli kalıplarla, yapay mekânsal anlatılarla kendi gerçekliklerini ve hâkimiyet alanlarını koruma güdümündedir. Bu nedenle mekânsal yapılar ve bu yapılar arasındaki ilişkiyi okuyabilmek “ekonomi politik” koşulları anlayabilmekle ilintilidir (Pollio & Rossi, 2022). Bu nedenle kentsel mimari yapılara birer emtia ürünü, kentsel mekânlara ise birer yer olarak yaklaşılması isabetli bir seçenek değildir. Çünkü kentler güç ve “güç ilişkilerinin görselleştirildiği” (Mair, & Zaman, 2020, s.1) içselleştirildiği, kitleleri psikolojik açıdan örgütleyen, kent içerisine ekilen sembollerle etkileşim ortamını sürdüren ve kitlesel fikir ortamını dengeleyen kamusal mekânlardır. Bu boyutundan dolayı kentler hem birer uyarıcı hem de birer canlı organizma görevini üstlenmektedir. Kimliklerin, anlamların ve yapıların birleşimden meydana gelen kentler, bu canlılığını/varlığını nesnelerin görüntüsel kompozisyonu üzerinden inşa etmektedir (Lynch, 1960/1975, s. 18).

“Toplumsal sistemler ise bireyler, gruplar ve kurumlar arasında var olan tutarlı bir bütün oluşturan kalıplaşmış ilişkiler ağıdır” (Merriam-Webster, 2023). Toplumsal sistemler, sosyal etkileşim esasına göre toplumsal rolleri, davranışları ve eylemleri yönlendirme amacına hizmet etmektedir. Çünkü insan bir taraftan kendi mevcudiyetini üretme sürecinde “sosyal”, “ekonomik” ve “politik” ilişkilerin içerisine girerken (Yaylagül, 2021), diğer taraftan bu gerçekliklerini tüm kamusala deklare etme eğilimi içerisindedir. Örneğin ekonomik sistemler toplumsal sistemlere yön veren önemli

bir aygıttır ve bu sistemin ürettiği her türlü meta aslında toplumsal eylemleri tasarlamaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Parsons toplumsal davranışları ve eylemleri rastlantısal ve örüntülü olmakla değerlendirmektedir. Her bir örüntü aslında toplumsal sistemlere yönelik bir okumanın yan ürünüdür (Smith & Riley, 2008/2016, s. 54). Başka bir açıdan konuyu ele alırsak ekonomik ve politik aksiyon içerisinde bulunan her bir aktör, mevcut ülkenin toplumsal sistemlerini meydana getiren davranış kodlarını, eylemsel dışavurumlarını, rollere yüklenen anlamlandırmaları iyi bir Şekilde okuyabilmelidir. Çünkü kamusal anlamlandırmak, kamusalda oluşabilecek gerilimlerin önceden tespiti açısından önemli olduğu kadar kültürel sistemlerinde anlamlandırılması anlamına gelmektedir. Diğer taraftan seçkinlerle siyasi ekoller arasındaki güç dengesinin ortak bir paydada bölümlendirilmesi çoğu zaman kamusalın entegrasyonu açısından önemli bir gündem konusudur. Karşılıklı bağımlılık esaslı bu g dağılımlı genellikle resmi ve gayri resm kurumlarla yürütülmekte ve politik- ekonomik kombinasyonun bütünlüğü ve uyumu ilişkilerin sürdürülebilirliği açısından hayatidir. Eğer güç dengeleri arasında bir uyumsuzluk ve kombinasyon eksikliği meydana gelirse daha fazla ekonomik ve politik çabaların ortaya konulması amaçlanmaktadır ki, sürdürülebilir bir güç paylaşımı ortaya çıkabilsin (Department for International Development, [DFID], 2023). Weber (1966/2022, s. 49)’de benzer bir çıkarımla şu ifadeleri kullanmaktadır: “Kentin kurumları, kentin zihniyetini onaylar, çünkü para ekonomisi ve aklın egemenliği özünde kentle bağlantılıdır. Her ikisi de insanlarla ve Őeylerle/nesnelere uğraşırken maddi bir tutum içindedir.”

Kültürel sistemler, rol beklentilerini genellikle ideolojilerle oluşturmaktadır. İdeolojiler bu doğrultuda bir yanılısama değil, bir gerçeklik olarak toplumsal sistemlere entegre olmaktadır. Mekân’ da aynı Şekilde kültürel bir anlam taşıyıcısı olarak ideolojileri yeniden tasarlamaktadır. Meknlar üzerinden tasarlanan ve tüketime sunulan her bir imge kitlelerin kamusal alandaki sosyal etkileşimleri ile yeniden üretilmektedir ki Mead, toplumsal etkileşimlerin mimarı olan bireylerin toplumsal bir ürün olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır (Netchitaïlova, 2016, s. 9).

Toplumsal bir ürün olan birey ise sürekli bir kuşatılma altındadır ve bu kuşatılma ortamını yaratan aslında güçlü ekonomik sistemlerdir. Çünkü bu sistemler sermaye kontrolü ile iktidarla bulaşık bir görünümdedir ve iktidarın kamusal Őekillendirmesinde rol oynamaktadırlar. Bu karşılıklı denge

durumu ise ortak paydada bir gerçekliğin üretilmesine hizmet etmektedir. Bu gerçeklikler ise çoğu zaman ideolojiktir ve kitleleri ideoloji ile uyutma opsiyonu her zaman kabul gören bir eylemdir. Politik koşulların tüm izleklerini taşıyan kentsel yaşam alanı da kendisinin oluşturduğu alt metinlerle birlikte kuşatma ortamına zemin hazırlayan önemli bir argüman olarak kendi gerçekliğini korumaktadır. Çünkü kentlere/kentsel mekânlara dem vurulan görsel kodlar ile kitleleri oyalama, kitlelere ideolojik yanılsama temelli gerçeklikleri onaylatma daha kolay ve zahmetsiz olarak gerçekleştirilmektedir. Başka bir ifade ile turizm kendi gerçekliğini üretirken Van Dijk'in üzerinde durduğu “epizodik belleğin” inşasında önemli roller üstlenebilmektedir. Çünkü epizodik bellek, bireysel tecrübelerle dayalı bir bellektir (Van Dijk, 1998/2019, s. 56), ve bu deneyimlere dayalı gerçeklikler genellikle turizm öğretisi altında mimari unsurlarla kendini yeniden üretebilmektedir. Kamusalın içerisinde şekillendirilen her bir olay, olgu ya da imgelemeler güç ve iktidar ilişkileri ile de bulaşık bir görünüme sahiptir.

Kamusalın ideolojilerle örülü bir şekilde inşa edilmesinde “yurttaşlık kültürü” de önemli bir seçenek olarak görülmektedir. Çünkü yurttaşlık kültürü kamusal alanda kendi gerçekliğini daha kolay organize edebilmektedir. Bu kolay organize olabilmek gücünü ise toplumsal sistemlerin içerisindeki roller ve temsillere borçludur. Yurttaşlık kültürü, ortak katılımı kendisini üretmekte ve sembollerle kendi gerçekliğini kitlelere onaylatmaktadır (Dahlgren, 2016, s. 188). Tüm bunların dışında bir kültürel eylem olan yurttaşlık bilinci de tutumsal yapıları toplum geneline aksettirmektedir. Örneğin Almanya'da Hitler dönemini vurgulayan mekânsal alanlar da ortak kanaat üretme ve koşulların meşrulukları gündemdeki yerini korumaktadır. Bu gündem, genellikle ortak yurttaşlık eylemi ile mekânsal alanlarda kendisini hissettirmekte ve mimari üslup, mimari anlatımların alt metnini inşa etmektedir. Yani kentsel mekânlarında bir anlam tonlaması her zaman mevcut olmakla birlikte bunun sürekliliğini sağlayan ise çoğu zaman esnek birikime sahip olan güçlü sistemlerdir.

Kentsel mimari ürünler, kendi içindeki anlatı ve söylem tonlamaları ile kentlere her zaman bir anlam yüklemiştir. Kentler ise bu mimari ürünler etrafında toplumsal hafıza rutinlerini canlı tutmaktadır. Bu hafıza rutinleri ise kentin kültürel, sosyal ve ideolojik gündemleri ile kendi gerçekliğini üretmektedir (Norrie, 2016). Kentler, politik, sosyal ve kültürel koşulların tahakkümü altındadır ve bu tahakkümü yaratan dinamik ise küresel ekono-

midir. Küresel ekonomik yapılar, politik iklimi, kamusala indirgenen egemen fikirleri, gizli bir fail gibi kentsel dil ile şekillendirmektedir ve kentlerin öz değerlerini kendi baskın egemen formuna göre kuşatma eğilimindedir. Lefebvre bu konuda kent hakkı kavramını ortaya çıkarmıştır. Ona göre kentler, sosyoekonomik gücün suiistimaline açıktır ve sosyoekonomik ayrışmalar bireylerin kent mekânlarında sıkışık bir yabancılaşma formuna geçmesine neden olabilmektedir (Lefebvre, 1968, aktaran Shuman, 2016). Bu yabancılaşma eğilimi, mekân özelinde gerçekleşebileceği gibi bireyler arasında da gerçekleşebilmekte ve bu durum kentin kısırlaştırılması problemiğini gündeme getirmektedir. Shirky (2017, s. 161), bireyler arasındaki uyum dengesinin bozulmasında politik sistemleri fail olarak gösterme eğilimindedir. Ona göre; “otoriter rejimler, vatandaşları arasındaki iletişimi, iyi koordine olmuş bir topluluğun onların yönetim kabiliyetlerini kısıtlayacağından korktukları için engellemektedir.” Zamanla mekân içerisinde ve birbirleri ile yabancılaşma eğilimi artan bireyler, politik sistemler tarafından meydana getirilen sosyal uyum düzeneğine karşı gelebilmektedir. Bu durum muhalif bakış açılarının sönükleşmesine, katılımcı kültürün işletilememesine ve merkezden kitleye ulaşan meşruluk kazanmaya yönelik temsillerin genel kabulünü koruyamamasına neden olabilmektedir.

Kentsel alanlarda mimari baskın anlatılarla ve söylemlerle köşeye sıkıştırılan, dışlanan ve suiistimale uğratılan bireyler, aslında güçlü ekonomik sistemlerin ve bürokratik aygıtların kısıtıcı altındadır. Bu aygıtlar, sermaye ile ideolojiyi kentsel alanlara yaymaktadır. Dil, hâkim fikirsiz ingelerin baskınlık derecesini belirler ve toplumsal dengenin hareket serbestisi içerisinde gelişim sürdürmesini engellemektedir. Yani dil, her zaman yeni gerçeklikler yaratabilme potansiyeline sahiptir ve dil mutlak olarak görülebilen koşulları aşabilmektedir (Ives, 2004/2011, s. 28). Böylelikle, kentsel tipolojik mekânların egemen anlatıları ile kolektif hatırlama rutinleri kent içerisinde tekrarlanmaktadır. Bu noktada karşımıza Gramsci gelmektedir. Gramsci; hegemonya kavramını iktidar ve onun uzantısı konumunda bulunan sismik yapılarla ilişkilendirmektedir. Ona göre; iktidar ve iktidarla bulaşık güçlü ekonomik sistemlerin kendi hegemonik pozisyonlarını sadece fiziksel güçle inşa edip sürdürmediklerini, hegemonik eylemlerin sürdürülmesinde fiziksel güç araçlarının dışında çeşitli aparatların sürece dâhil olduğunu ve fikirlerin kontrolize edilmesi eyleminin de başlı başına bir hegemonik mücadele biçimi olduğunu ortaya koymaktadır. (Gramsci, 1992, aktaran Smith & Riley, 2008/2016, s. 68). Lazar (1990, s.89)’ da benzer

bir ifade ile şehir kültürünün ideolojik hegemonyası üzerine görüşünü dile getirmektedir. Ona göre şehir kültürü, özel mülkiyet ve sermaye sahipleri tarafından desteklenmekte ve sermaye sahiplerinin benimsediği değer ve inançlara göre şehirler tasarlanmaktadır. Bu tertipleştirme girişiminde muhaliflerin kent kültürünü ele geçirmeleri engellenmektedir. Kent alanında gerçekleşen bu ideolojik mücadele, kent mimarilerinin görsel metinleri ve anlatıları ile kendi gerçekliğini inşa etmektedir. Şehirlerin isimlendirilmesi bu hegemonik mücadele ortamının stabilizasyonu için hayati bir öneme sahiptir (Dalgıç & Okta, 2022).

Kentlerin adlandırılması ötekinin saptanması ve öteki üzerinden kurgulanan semiotik yönelimli pratiklerle ön plana çıkabilmektedir. Göstergelerle ötekinin kurgulanması ise genellikle dini yönelimli ötekileştirme eylemi ile ortaya çıkmaktadır (Milles, 1989/2010, s. 180). Bu ötekileştirme eğilimleri İran'ın politik ve kültürel sisteminin bir yan ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. İran'ın politik sistemi oldukça karmaşık ve işlevsel bir görünüme sahiptir ki, dini lider Ayetullah Hamaney'in altında gayri resmi ve resmi ağlarla örülmüş büyük bir politik sistem mevcuttur. Bu politik sistemin çalışma algoritması ise "cihat felsefesi" adı altında "izolasyonist" bir görünüme sahiptir (Green, 2009, s. 25).

Kentlerin biçim ve usul olarak baskın ideolojilerle süslenmesi mekânların nesnel yanılsamasını gündeme getirmektedir. Geuss (1981/2013, s.111)'e göre; bir toplumun yanılsamalarla karşı karşıya kalması etkin gücünü sürdüren ve koruyan faillerin kendi gerçekliklerine uygun "nesnel alanı" yaratması anlamına gelmektedir. Bu nesnel alanı ideolojik alanın mücadelesinde kurumlara büyük bir rol yüklemektedir. Aslında Geuss üstü kapalı bir şekilde ideolojik üretimin güç ve suistimalle kendi gerçekliğini ürettiğini savunmaktadır. Diğer taraftan kentlerde bu ideolojik üretimin kolektif bir şekilde vücut bulduğu mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü güç ve mücadele ilişkileri, kendisini en yoğun olarak kamusal alanlarda göstermektedir. Kamusal alanlar, sembollerle, imgelerle, metaforlarla kendi canlılığını bir anlatı temelinde korumakta ve sürdürmektedir. (Öncü & Weyland, 2007). İktidar ve güçlü ekonomik sistemler kendi gerçekliklerini kent mimarisi ile sübvans ederken, semboller ve imgelerle bütünleşmiş görsel kimlik bileşenlerini büyük bir ustalıklarla yerine getirmektedir. Bu semboller, anlatılar, imgeler ve mitsel göstergeler algısal yönelimli psikolojik bir savaşında kapılarını açmaktadır. Neyse ki toplumsal sistemlerin

çevreleyici ve kuşatıcı sistemiğine ve tiranlığına karşı bazı çevreler mücadelesini sürdürme eğilimindedir. Bu mücadele eğiliminin başarıya ulaşım ulaşılamayacağı ise şüpheli bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentsel tiponomiler politik olduğu kadar ideolojiktir de. Dolayısı ile mekânın yeniden üretimi, kentliler üzerinden yeni bir okuma edinimi ile gerçekleştirilmek istenmektedir. Kentliler tarafından yeni bir anlam inşası sürecinde «hatırlatma ve öne alma işlevi» belirleyici bir role sahiptir. Genellikle kentsel tiponomiler sokaktadır ve sokakta olduğu için bu tiponomilerden kaçış neredeyse imkânsızdır.

Ulusal literatürü incelediğimizde kent tipolojileri üzerine yoğun bir eğilimin olduğu fakat kentlerin tipolojik inşasında ideolojik boyutu çözümlenmeye çalışan araştırmaların noksanlığı araştırma esnasında gözlemlenmiştir. Ulusal literatürde kent tipolojilerini ideolojik açıdan irdelemeyen fakat şehir planlama açısından irdelenen çalışmalar arasında Görgülü ve Görgülü (2022), “*Kentsel Dönüşüm Projelerinin Tipolojik Sürekliliğine Etkisi: Bursa Doğanbey Kentsel Dönüşüm Projesi*”, Sınmaz ve Özdemir (2016), “*Türkiye Şehir Planlama Pratiğinin Kentsel Morfoloji ve Tipoloji Üzerindeki Etkileri, Siverek Kenti için Bir Değerlendirme*” adlı çalışmaları öne çıkmaktadır. Korkmaz (2023) “*İran İslam Devrimi ile Birlikte Toplumsal Belleğin Yeniden İnşası: İran Sokak İsimlerinin Değiştirilmesi*” adlı çalışmasında 1979 İran devrimi ile birlikte Şah ve ailesinin tüm izlerini sokaktan söküp atmak ve böylelikle yeni toplumsal ve ideolojik belleğin inşa sürecinde yerine getirilen sokak isimlerinin değiştirilmesi sürecini ele almıştır. Dalgıç ve Okta (2022) “*Changing the identity of a place by changing Street names: The Process of remaning the Streets of Üsküdar between 1927-1934*” adlı çalışmalarında 1927 ile 1934 yılları arasında Üsküdar ilçesinde meydana getirilen sokak adlandırmalarındaki değişimleri, “mekân”, “kimlik” ve “kent belleği” gibi opsiyonlarla irdelemişlerdir. Kentin mekânsal yeniden üretimi ile ilgili farklı pespektiften yaklaşan çalışmalarda mevcuttur.

Zarabadi (2016) “*Public Spaces and İdeology: Public Art and a New Urban Movement in İran*” adlı çalışmasında İran devrimi ile birlikte İran kamusal alanında kentsel müdahalenin bir aracı olarak ideolojik sokak imgelemleri üzerine bir analizde bulunmuştur. Norrie (2016) “*Urban Narratives: Museums as iconic Symbols and Agents of Civic Experience*” adlı çalışmasında önde gelen üç uluslararası müzenin alternatif fikirler ve de-

neyimsel kültürel anlam inşa sürecindeki ikonik rolünü anlamaya çalışmışlardır. Soleimani vd.; (2017) *“The effects of urban design on the behavior and morality of the citizens (Case study: The streets of the Imam, Modares and Kashani of Urmia)”* adlı çalışmalarında kent dokularında meydana gelen değişim ve dönüşümleri “Akhalq-e-Makhuri”, “İmam Modares” ve “Kashani” caddeleri ile değerlendirmiştir. Onun araştırmasına konu olan önemli bir noktalardan birisi ise; kentsel mekân içerisinde sunumu yapılan görsel kodların bireyleri etkileme boyutudur. O bu noktada mekânın davranışlar üzerindeki etkisini merkeze alarak Urmîye kentindeki tasarımları irdeleme gereği duymuştur. Rishi ve Khuntia (2012) *“Urban Environmental Stress and Behavioral Adaptation in Bhopal City of India”* adlı çalışmasında kentsel alandaki stres faktörlerini araştırarak, stres alanlarının kontrolü için şehir planlamacılarına çözüm önerileri sunmuşlardır. Bu çalışma ile 1979 yılından bu yana İran’ın Urmîye kentinde yeni bir ideolojik gerçeğin kente yayılım sürecinde hangi kamusal alanların ideolojik tipolojilerle şekillendirildiği, ideolojik üretim koşulunda hangi ideolojik aktörlerin ön plana alındığı ve yine ideolojik gerçeklik üretiminde Şiizm ideolojisinin tonlama durumları ile ilgili sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır.

2. Urmîye Kenti Hakkında

Urmîye kenti çeşitli dönemlerde farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış bir kent imajına sahiptir. Urmîye kenti tarihsel süreç içerisinde Asurlardan fazla etkilenmiş ve günümüzde de Asur imparatorluğuna dair izlere rastlamak mümkündür. Urmîye kelimesine etimolojik olarak bakıldığında bile Asurların bu kentte ne denli önemli bir yapıtaş olduğu gerçeğini görebiliriz. “Ur” Asurca şehir anlamına gelmekle birlikte “Mee” kelimesi ise su anlamına gelmektedir. İranlılar arasında Urmîye kenti dinler şehri olarak adlandırılmaktadır. Urmîye kentinin kuzeyinde Salmas, doğusunda Urmîye gölü ve batısında Türkiye ile komşu bir ülke konumundadır. Eski dönemlerde Urmîye gölünün batı kısımlarına “Gılzan” adı verilmekteydi.

Harita 1

Urmiye Şehrinin Mevcut Durumu

Not. Urmiye şehrinin periyodik gelişimi üç bölümden meydana gelmektedir. Kentin en eski dokusu Urmiye pazarı bölgesinde bulunmaktadır.

Rsgisc.com. (2023). Naqshah ravandeh tose' h advari shahre Orumiyeh. [Harita]. <http://tinyurl.com/2s48vxx3>

Urmiye Batı Azerbaycan eyaletinin önemli kentlerinden birisi olmakla birlikte Türkler için stratejik bir yerleşim alanıdır. Türkler arasında Urmiye'ye "Urmi" denilmekte ve Türklerin Urmiye kentine yükledikleri metaforik anlamlandırmaları çeşitlilik göstermektedir. Urmiye kentinin isimlendirilmesi Pehlevi döneminde önemli bir konu olarak görülmüş ve Pehlevi döneminde bu asil kentin ismi "Rezaieh" olarak değiştirilmiştir. Pek çok İranlıya göre bu isim değişikliğinin temel nedeni Pehlevi hükümetinin Pers kimliğine dayalı Pers milliyetçiliğine dayandırmaktadır. İranlı kaynaklara göre; Urmiye kenti İran'da ilklerle tanınan bir şehirdir. İlk modern İran hastanesinin Urmiye kentinde inşa edildiği bilinmektedir (urmiatourism.ir, 2023). Urmiye'de cadde ve sokakların ideolojik olarak yeniden isimlendirilmesi farklı dönemlerde pek çok sorunu da beraberinde getirmiştir.

Örneğin 2016 yılında Kürt aşırılık yanlısı terör örgütü mensupları, Türk kimliğini İran’da soyutlaştırmak ve bu kimliklerin meşruluklarının sönlükleştirilmesi adına bölgedeki Türkçe adlandırmaları çarpıtmaya ve değiştirmeye çalışmıştır. 2016 yılında gerçekleşen bu menfur olayın arkasında İranlı yetkililerin de olduğu farklı gruplar tarafından da dillendirilmiştir (gunaz.tv, 2016).

Harita 2

İran’ın Etnik Yapısının Harita Gösterimi

Not. İran’ın etnik yapısı farklılık göstermektedir.

Rasanah International Institute for Iranian Studies. (2017). Markaz-motale’at- va pzhühesh ha /cheshm andaz- jonbesh- aqaliyat haye qomy va diny. [Harita] <http://tinyurl.com/2fvbr3v6/>

3. 1979 İran Devrimi ve Mekan'ın İdeolojik Olarak Yeniden Tasarımı

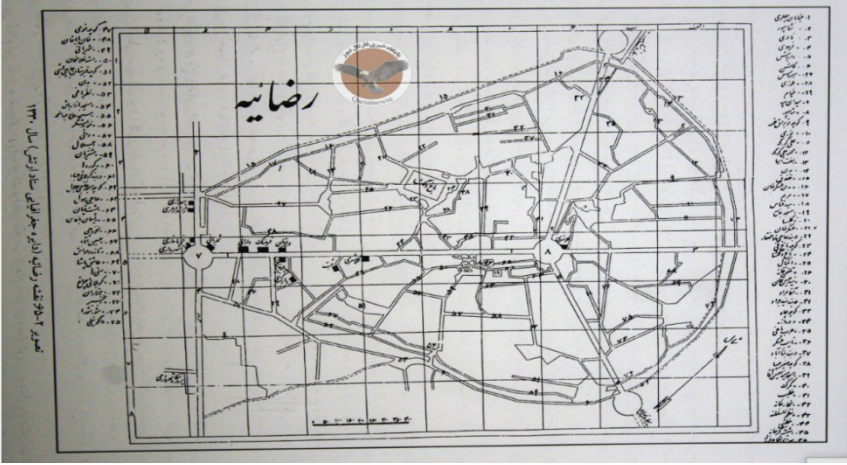
1979 İran devrimi ile İran seküler kimliğinden koparılmış, yeni bir ideolojik kültürün etkisi altında kendi gerçekliği ile yüzleşmek zorunda kalmıştır. Yeni bir toplumsal gerçeklik olarak adlandırılan İşlam devrimi ile birlikte tüm kurumlar yeniden dizayn edilmiş ve radikal dini söylem ve kültür ağına kentlerde dhl edilmiştir. 1979 İran devrimi ile birlikte şah Rıza Pehlevi'nin ortaya koyduğu Fars milliyetçiliği çekirdekli ulus devlet nosyonu, yerini teokratik yönetimli parti devletiliğine brarmıştır. Her ne kadar başlangıçta sol seküler kesiminde desteklediği yeni rejim, zamanla kendi kamusalına tehdit oluşturabilecek sol ekolü tamamen tasfiye etmiş ve kendi güdümünde hareket eden, rejim ve şii İşlamlığına bağlı elemanlarla kendi gerçekliğini korumak istemiştir. Fakat 1978-1980'li yıllarla birlikte etnik temelli ayaklanmalar ön plana çıkmıştır. Bu ayaklanmalarda Araplar, Azeriler ve Kürtler kendi pozisyonlarını korumaya çalışsa da (Yenisey, 2008) rejim bu tehditleri büyük bir ustalıkla yok etmeyi başarmıştır. Rejimin farklı etnik gruplar karşısında kendi gerçekliğini ve kamusalını koruma sürecinde pek çok dinamik etkilidir. Örneğin Türkler ve Türkmenler arasındaki organik dayanışma ve lider eksikliği bu başarısızlığın temel nedeni iken İran'da Kürtler arasındaki politik bölünmenin koşullarını yaratan temel aygıt ise İran devletinin baskı aygıtlarıdır.

İran'da 1979 devriminden sonra gerçekleşen Kürt ayaklanmalarının hepsinde devletin baskı aygıtları Kürtlerin eylem pratiklerini sınırlandırma amacı gütmüştür. Örneğin 1980 yılında KDP'nin ilk aktivistlerinden olan Aziz Yusefi'nin cenazesinin ardından gerçekleşen Kürt ayaklanmasının bastırılmasında SAVAK etkili olmuştur (Bruinessen, 1981, s. 24). Ayrıca SAVAK burada Kürtlerin politik örgütlenme kalibrasyonuna da sert bir darbe indirmiştir. 1990'lı yıllarda çok sayıda Kürt kökenli politik tutuklu ve rejime muhalif ismin idam edildiği de iddia edilmektedir (Internationale Gesellschaft für Menschenrechte, 2006). 1979 İran devriminin ardından İran Devrim Muhafızları ve Komala terör rgt arasında yaşanan çatışma ortamı ve Humeyni'nin KDP'yi "şeytanın partisi" olarak nitelendirerek, Kürtlere yönelik sert reaksiyonlara giriştiği de bilinmektedir (Yıldız & Taysi, 2007, s. 40). Kürtlerin İran rejimi tarafından sindirilmesi ve kontrolize edilmesi, İran'da yaşayan Kürtlerin İranlılaşamama gerekçeleri arasında yer almaktadır.

1979 İran devrimi ile birlikte sokakta bulunan tüm kültürel ve ideolojik semboller de yavaş yavaş kendi gerçekliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu süreçte sadece şehrin kimliği değiştirilmemiş, kurumlarda yeniden tasarlanmıştır. İmam Humeyni'nin İran'a gelmesine yakın bir süre içerisinde bu değişimler yavaş yavaş görülmeye başlamıştır. Örneğin Ayetullah Humeyni'nin Eserleri Koruma ve Yayınlama bürosu bu süreçte etkin bir rol oynamıştır. Bu büro ilk iş olarak Meşhed' de bulunan bir stadyumun ismini "Gholamreza Takhti" olarak değiştirmiştir (tasnim news, 2016). İmam Humeyni ve onun getirdiği yeni politik sistemle birlikte Tahran şehri yeniden dizayn edilmiştir. Özellikle de Pehlevi ve ailesinin isimleri verilen cadde ve sokak isimleri tek tek değiştirilmiş ve rejimin ideolojisine uygun yeni çerçeveli isimler ve politik kodlar ön plana çıkarılmıştır. Tahran'daki bu tipolojik değişimde Tahran Belediyesi Adlandırma Konseyi'nin etkili olduğu da pek çok bilim adamı tarafından dile getirilmiştir (tasnim news, 2016). Bu kritik birime getirilenler devrim ideolojisine sadakat ile bağlı olan isimlerden seçilmektedir. Günümüzde Tahran belediyesinde komisyon üyeliğini yürüten isimler arasında *Narges Mandaripour* gibi stratejik isimler yer almaktadır. Bu isimler kentin ideolojik tipolojisini korumak ve sürdürmekle sorumludur. Nisan 2023 yılında Mandaripour öncülüğünde Tahran belediyesinde basına açık bir toplantı gerçekleştirilmiş ve Mandaripour şehirdeki kavşak ve sokaklara rejim şehitlerinin adlarının verildiğini açıkça ifade etmiştir (shoratehran.ir, 2023).

Harita 3

Rejimden önce Urmiye kentinin cadde ve isimlerine ilişkin harita

Not. 1330 yılında (1951) Urmiye’de 74 cadde ve sokak bulunmaktaydı.

Qartalnews.ir. (2023, Ocak 30). Namhayeh kuy va mahallat, mayadin, khi-yabanhaye orumiyeh az zamane dirineh ta emruz. [Harita] <http://tinyurl.com/2ttfb9fj>

4. Araştırmanın Metodolojisi

4.1 Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, 1979 İran rejimi sonrasında Türk nüfusun yoğun olarak yaşadığı Urmiye, kentinde kamusal bir gerçeklik halini alan ideolojik tabanlı kent tipolojinin tespitinin ortaya konulmasıdır. Bu doğrultuda 1979 yılında gerçekleşen ve İran’da köklü değişikliklere neden olan yeni rejim ile birlikte Urmiye kentindeki kamusal alanların görsel ve metinsel kodlarla yeniden inşa edilen ideolojik tutulumların izlekleri üzerinde durulmuştur.

4.2 Araştırmanın Problemi

Toplumsal sistemlerin devamlılığı politik koşullara göre şekillenmektedir. Politik sistemlerdeki değişim ve dönüşümler, yeni toplumsal koşulların

yeniden üretilmesi ile gerçekleşmektedir. Toplumsal sistemdeki köklü değişiklikler demokratik seçimlerle ya da baskı temelli otokratik mücadelelerle kendisini göstermektedir ve hangi temelde bu dönüşüm yaşanırsa yaşansın toplumun düşünsel ikliminden toplumun davranış kodlarına kadar köklü bir değişim meydana gelmektedir. Bu köklü değişimi arzulayanlar iktidarlar ve iktidar opsiyonunu besleyen güçlü ekonomik sistemlerdir. Güçlü ekonomik sistemler kendi gerçekliklerini ve meşruluklarını devam ettirebilmek için toplumsal onayın sürekliliğini sağlamak zorundadır. Toplumsal onay ise oldukça karmaşık bir süreç ile kendisini göstermektedir. Toplumun var olan ideolojisini ya da kamusal egemen düşünce iklimini değiştirmek ise oldukça zahmetli bir seçenektir. Egemen düşünce ve baskın değerlerin ideolojilerle örülü bir sistem içerisinde tipolojik inşalarla sürdürülmesi de iktidar ve güçlü ekonomik sistemler için bir zorunluluktur. Çünkü kentler ideoloji temelli tipolojiler için en uygun mekânlardır ve bu mekânlarda ortaya konulan sosyal ilişkiler, toplumsal sistemlerin devamlılığı için önemlidir. Bundan ötürü bir kentin tipolojik öğelerinin değerlendirilmesi iktidar ve güç elitlerinin tarihsel süreç içerisinde ortaya koydukları ideoloji yükleme/ideoloji bastırma/ ideolojik çerçeve belirleme reaksiyonlarının tespiti açısından önemli bir malzeme olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.3 Araştırmanın Sınırlılıkları ve Örnekleme

Araştırma İran rejiminin politik anlamda önem verdiği Urmiye, kentindeki verilerle sınırlandırılmıştır. Çalışmamızı bu sınırlı alanlarda gerçekleştirmemizin nedeni ise bu kentin farklı etnisiteye sahip oluşu, Türk nüfusu ve kimliği açısından önem teşkil etmesi ve zamansal sınırlılıktır. Araştırma ileriki yıllarda gerçekleştirilecek daha geniş ölçekli nicel ya da karma nitelikli araştırmalar ile sorgulanabilir.

4.4 Araştırmanın Yöntemi

Araştırmaya dayanak oluşturan görsel veriler göstergibilimsel analiz metodu ile incelenmiştir. Kamusal alan içerisinde yer alan her türlü görsel ve metinsel kodlar, Roland Barthes'in düz anlam (denotation) ve yan anlam (connotation) boyutunda analiz edilmiştir. Göstergibilim; tüm işaretler sisteminin anlam üretim koşullarını inceleyen bir bilim dalıdır. İşaret sistemi ise jestler, mimikler, melodik sesler ve nesnelere bütünlük değeri olabi-

lir. Bu bütünlük anlam sistemleri dört temel ögenin birleşiminden meydana gelmektedir. Bunlar “dil ve söz”, “gösteren ve gösterilen”, “sistem ve dizin”, “düz anlam ve yan anlamdır” (Mattelart & Mattelart, 1995/2017, s. 69). “Göstergebilim, diller, düzgüler, belirtgeler gibi gösterge dizelerini inceleyen bir bilim dalı” (Guiraud, 1975/1994, s. 5) olmakla birlikte göstergelerle gösterilen gerçekliğin dışındaki görülmeyen gerçeği yakalama girişimidir. Orta çağ skolastik düşüncesi işaret teorisi ile anlam üretiminde gelişmiş bir altyapı sunmuş olsa da işaretleri takip etme ve yorum geliştirme girişimleri yeni bir olgu değildir (Culler, 1981, s. 24).

Göstergebilim göstergelerle yeni bir anlam inşa edebilme sürecidir. Her bir göstergenin ilk bakışta anlaşılmayan temsili ve ideolojik bir anlamı olduğu gibi, imgelerle belirmeye başlanan çağrışımsal boyutları, mitlerle inşa edilen fenomenleri mevcuttur ve (Saussure, 1974) nin anlatımı ile bu dinamiklerin her biri sosyal yaşamın birer parçasıdır. Sosyal yaşam imgelerle, sembollerle ve anlatılarla birer çağrışım üreten mekânlardır. Bu mekânlarda üretilen her türlü ikonik veri toplumsal yaşamın düşünüş haritasını yeniden şekillendirmektedir. Ne zaman, nerede ne şekilde düşünüp hareket formu geliştirilmesinde bu göstergeler birer öğretici rol üstlenmektedir. Bu nedenle politik sistemlerin kendi gerçekliklerini kitlelere onaylatarak bir meşruluk ortamını sağlamak için çağrışımsal etkisi yüksek görsel kodları yoğun bir şekilde tüketime sunması gerçekçi bir opsiyon olarak görülmektedir. Çünkü her bir gösterge ve işaretler sistemi onaya sunulan ideolojilerin idelerin ve genel kanıların tüketimi için üretilmektedir. Bu karşılıklı denge esasına dayalı olarak gelişim gösteren gösterge sistemlerinin okunması ve alımlandırılması sosyal bilimeler için hayati bir öneme sahiptir. Bu egemen kodlarla tasarlanan gösterge sistemlerinin çözülebilmesi politik aktörlerin eylemlerinin tespiti, toplumsal tarihsel koşullar değerlendirilmesi, iktidar ve güçlü ekonomik sistemlerin toplumsal sistemleri koordine edebilme yetisi gibi pek çok gerçekliğin okunabilmesi anlamına gelmektedir. Gösterge ve işaretler sisteminin mevcudiyetini kamusal alanlarda okuyabilen bir araştırmacı iktidar ve ona bağlı güçlü sismik yapıların iki kaynak tarafından beslendiğini fark edecektir. Bu iki kaynak onların edindikleri sermaye grupları ile kurdukları sermaye kaynak alanları ve esnek politik akıldır. Kamusal alan içerisinde görselleştirilen her türlü içerik, söylem ya da işaretler iktidarların esnek aklının bir yan ürünüdür. Bu kaynakların üretilmesi ise kendi gerçekliklerini onaylatma suretiyle sermaye kaynaklarını koruma amacıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle göstergelere

“saygınlığın görsel ölçütü”, “meşruluğun görsel kaynağı” ya da “egemenliğin görsellerle örgütlenmesi” olarak bakılabilir. Bir sanat ya da kültürel aktarımın temel nesnesi konumunda bulunan ve toplumsal yeniden üretimde rol alan kültürel sermayenin toplumsal bütünlükleri ortadan kaldıran ve eşitsizlik formlarının yayılmasına hizmet eden rolüne dikkat çeken Bourdieu ise; kültürel sermayenin seçkin grupların denetiminde şekillendiği, alansal boşlukların (mekânsal) ise iktidarın tercihleri doğrultusunda doldurulduğu yani bir bu alanların bir güç mücadelesi alanları olduğunu ifade etmektedir (Smith & Riley, 2008/2016, s. 198-201). Benzer bir anlatımla bir kültürel sermaye olan semiotik örüntüler, anlatılar, söylemler iktidar ve güçlü sistemlerin koruyucu oyuncaklarıdır.

4.5 Araştırma Soruları

S 1: İran rejimi kentsel alan içerisinde kendi gerçekliğini hangi ideolojik tonlamalarla kente indirgemeye çalışmaktadır?

S 2: Rejim, kendi gerçekliğini hangi mekânlar üzerinden kurgulama eğilimindedir?

S 3: Türk nüfusunun yoğun olarak yaşamını sürdürdüğü bir kent olan Urmiye’de rejim hangi ideolojik söylemlerle kente kamu ideolojisini aktarmaktadır?

S 4: Rejim kamusal kent alanlarını ideolojik tabanlı inşa ederken hangi aktörleri ön plana almaktadır? Tarihsellik ön planda tutulmuş mudur?

Harita 4

Urmiye Kenti Araştırma Alanı

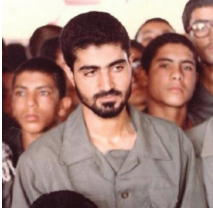

Not. (neshan.org, 2023)

Tablo 1

1979 İran Devriminin Ardından Urmîye Cadde ve Sokak/Kamusal Alan İsimlerindeki Değişim

Cadde/Sokak/ Adı	Toplumsal Rolü- Metaforik Algı	Ait Olduğu Cemiyet/Topluluk	
Mohammed Mohtazari	Pehlevi Rejimine karşı savaşılan din alimi, siyasi tutuklu ve politikacı Politik Metaforik Algı: İslam Şehidi Pehlevi Dönemi Caddenin Adı: Mahabad		
Shahid Bahesti	İranlı politikacı ve din adamıdır. İran devrimi sonrası dini temelli anayasanın mimarlarından sayılmaktadır. İran Halk Mücahitleri tarafından öldürüldü.	 İslam İnkılabı Şurası/Uzmanlar Meclisi/ Devrim Muhafızları/ İran Yargı Sistemi/İran İslam Cumhuriyet Partisi Genel Sekreterliği	
Zein el- Abidin Atai (Atai Caddesi)	İranlı politikacıdır. Urmîye Valisi olarak görev almıştır. İran dini lideri Hamaney'e olan sadakati ile tanınmaktadır.		

<p>Ayetollah Taleghani Caddesi ve Hastanesi</p>	<p>İlahiyatçı, Şii İslam Alimi, İmam Humeyni'ye olan sadakati ve Rıza Şah Pehlevi dönemine karşı sergilediği mücadelelerle bilinmektedir.</p>	<p> (Iran Özgürlük Hareketi)</p>	
<p>Ayetullah Hüsnü Sokağı (Gholamreza, Hosni)</p>	<p>Urmiye Cuma İmamı Humeyni ve Devrim Direnişçisi</p>	<p></p>	
<p>Shahid Nadir Alizade Kütüphanesi</p>	<p>Devrim Direnişçisi (Mahabad Kürtlerine karşı esir düşmüştür)</p>	<p></p>	
<p>Behzad Darbandi Caddesi</p>	<p>Rejim Elemanı Faaliyet alanları: Rejim karşıtları ve Komünist oluşumlar</p>	<p></p>	
<p>Kasım Soleimani Caddesi (13.01.2020) Urmiye Belediye Başkanının İsteği ile)</p>	<p>Rejim Elemanı Faaliyet Alanları Irak, Suriye, Lübnan, İran, Yemen (Şii Paramiliter Örgütlerin Koordinasyonu ve Operasyon Yöneticisi)</p>	<p></p>	

1979 İran Devriminin Ardından Kentte Tasarımlanan Görsel İmgeler

Bulgu 1: Urmiye Özgürlük Anıtı

(1979 İran Devriminden Sonra)

(1979 İran Devriminden Önce)

Foto 1

Foto 2

Not. İran devrimi ile birlikte Şah'ın ideolojik ürünleri ortadan kaldırılmıştır. Bu süreç içerisinde Gholamreza Hosni gibi isimler rol oynamışlardır.

Rasanews. İr. (2009, Şubat). Az meydana mojasame ta meydana azadi. [Fotoğraf] <https://rasanews.ir/fa/news/97549>

İran'da İslam devriminin gerçekleşmesiyle birlikte Urmiye, Pehlevi dönemine ilişkin ideolojik sembolleri yok eden ilk şehirlerden birisidir. Şah döneminde inşa edilen ve şahın babasının bir at üzerindeki silüetli heykeli 1979 İran devriminden sadece iki gün sonra zincirlerle ve Allahu Ekber tekbirleri ile yıkılmıştır. Bu heykelin yıkılma sürecinde SAVAK tarafından İmam Humeyni'nin posterlerini dağıttığı gerekçesi ile Tebriz cezaevinde işkenceye maruz kalan Siyasi Tutsaklar Derneği başkanı Qolizadeh Salmasi (farsnews. ir, 2023) ve Urmiye'nin direniş sembollerinden olan ve Urmiye Cuma İmamı Gholamzade Hosni gibi isimlerde bulunmaktaydı. Bu yeni heykel anıt, Urmiye halkının devrimden önceki süreçte yaşadığı politik yürüyüşü simgelemektedir. Sanat ve sanatsal faaliyetlerin birer kültürel sermaye alanı olduğunu belirten Bourdieu, politik koşulların ve ortamların sanatsal faaliyetlerle yeniden inşa edildiğini, bu alanların güç ilişkilerinin doğasına uygun olarak tasarmlandığı üzerinde durmaktadır. Bu nedenle Pehlevi döneminden kalma bir sanat ürününün Urmiyeliler tarafından yok edilmesi, aslında Pehlevi döneminin politik koşul ve izleklerinin yok edilmesi anlamına gelmektedir. Çünkü sanat ve sanatsal faaliyetler belirli imgelerle kendi gerekliliğini üretmektedir. Her bir işaret ya da gösterge bi-

çimi de ideolojik koşulların toplumsal sistemler tarafından tekrarlanması anlamına gelmektedir. Benzer bir yaklaşım ve tonlamayla bu mücadele koşulları (ki burada politik mücadele alanları önemlidir) toplumsal belleğin inşası ve sürekliliği açısından önemlidir. Çünkü benlik, kültürel üretim koşullarını üreten asıl faildir (Smith & Riley, 2008/2016, s. 211).

Tablo 2

Tanım	Konum	Mimari Yapı	Alanın Niteliği Kamu/Özel	Anlatı Kodları	Düz Anlam (İlk Anlam)	Yan Anlam/ Temsili Alan	Gösterge
Bulgu 1	Urmiye Özgürlük Anıtı	Heykel	Kamu Alanı	Görsel	İran armalı bir taş heykel görselinin sunumu	İranlılık Merkeziyetçilik İran Ulusu İran rejimi (1979-) Öteki (Pehlevi rejiminin) soyutlaştırılması-köreltilmesi 	İran Arması ile sunulan taş bir heykel

Her bir yeni benlik hissi politik koşulların yenilenmesi ve dönüşümü ile ortaya çıkmaktadır. Değişen her politik koşul ise değişen göstergeleri, imgeleleri ve işaretleri meydana getirmekte yani yeni bir “görseller illüzyonunun” ortaya çıkmasına neden olmaktadır. 1979 İran rejimi ile birlikte Urmiye kentinin bir gerçekliğini alan Özgürlük anıtının imgesel ve görsel kodları “İranlılık”, “Merkezi İran rejimi”, “İran kimliği” ve öteki olarak düşünülen Pehlevi rejiminin kamusal olarak dejenere edilmesi üzerine yeni kamusal gerçekliği ortaya koymaktadır. Bu yeni politik gerçeklik, görsel kodlardaki çerçeve değişimi ile birlikte “ötekinin dışlanması”, “ötekinin soyutlanması” olarak gerçekleşmiştir. Pehlevi rejiminin tüm ideolojik varsayımları, kaynakları, söylemleri, yeniden tasarımı ve tüketime sunulan göstergelerle çürütülmüştür.

Tablo 3

İdeolojik Çerçevenme (Kamusal Alandaki Örgütlenme Boyutunda)	Çerçevenme Araçları	Olayın/Şahsın İdeolojik Arka Planı	Kurgusal Gerçekliği Organize Edenler	Saussure Gösteren/ Gösterilen Düzlemine Göre Çözümleme
Meşrulaştırma Gayri Meşrulaştırma (örtük görsel kod)	Arma	Pehlevi rejiminin yıkılışı (yeni ideolojik inşa: İran İslam Cumhuriyeti)	Urmiye Belediyesi Adlandırma Konseyi	Birincilik (Düz Anlam)
				İkincilik (Yan Anlam)
				Üçüncülük (Yan Anlamın Yan Anlamı)
				Mimari Eser İranlılık, İran Ulusu, Merkezi Rejim Yıkım- Doğuş Yeniden Doğuş (Pehlevi rejiminin yıkılışı, İslam Cumhuriyetinin gelişi)

Bulgu 2: “İmam Hüseyin Kent Meydanı”

Not. (tasnimnews, 2016)

İmam Hüseyin Meydanı ise İran kamusalının çelişkilerle, önyargılarla ve kimlik yönelimli çatışmalarla “yeniden düzenlenmiş sembolik meydanlardandır”. Bu kamusal alan, ideolojik ve kültürel açıdan yeniden dizayn

edilen bir mekândır ve bu mekânda sosyal anomiler ve tarihsel kimlik kayıpları İranlılar (özellikle de İranlı Türkler) tarafından dillendirilmektedir. Tarihsel açıdan şu anda Urmiye'nin simgesi konumunda bulunan ve ticari faaliyetlerin en yoğun olduğu bu kamusalın adı eskiden “Gol-Osti” idi. Gol-Osti, etimolojik açıdan Türkçe bir kelime olduğu gibi, bu kamusal alanın tarihsel ve kültürel mirasının Hüseyini hareketi öğretisinin kamusala enjekte edilmesi ile öz kimliksel değerinden koparıldığı da açıkça görülmektedir (tasnimnews, 2014).

Tablo 4

Tanım	Konum	Mimari Yapı	Alan: Kamu/ Özel	Anlatı Kodları	Düz Anlam (Birincil Anlam)	Yan Anlam (Temsili Anlam)
Bulgu 2	Urmiye	Kent Meydanı	Kamusal	Görsel	Su testisinin görünümü	Hz. Hüseyin ve Şiilik inancının tarihsel koşullarını anımsatma eylemi

Görseldeki su testisi imgesi Hz. Hüseyin'in susuzluğunu nitelemektedir. Bu dini yönelimli nesne ve nesnelere bütünü toplumsal hafızanın imgelerle diri tutulması anlamına gelmektedir. Benzer bir ifade ile bu nesne ve imgelerle inşa edilen “ideolojik yeniden üretim” rejimin poli-dini öğretilerinin bir yan ürünüdür. Bu öğreti temelli zihinsel düşünce formunu yaratan ise 1979'dan sonra İran'a hâkim olan İslami rejimdir. Görselde yer alan “su testisi” İran rejiminin temel dayanaklarından birisi olan Hüseyini öğretisinin tarihsel koşullarına gönderme yapmakta ve bu gönderme kamusal alandaki temsili insanın kendisidir. Rejimin önemli ideolojik sermayesinden biri olan “dini çerçeveli anlatılar” rejimin poli-stratejik dışavurumlarını ortaya çıkarmaktadır. Bir kentin içerisine yerleştirilen poli-stratejik hamleler gerçek faillerin içermesi mantığını taşımaktadır.

Tablo 5

İdeolojik Çerçevenme (Kamusal Alandaki Örgütlenme Boyutunda)	İdeolojik Çerçeveleme Aracı	Olayın/Şahsın İdeolojik Arka Planı	Kurgusal Gerçekliği Organize Edenler	Saussure Gösteren/ Gösterilen Düzlemine Göre Çözümleme	Saussure Gösteren/ Gösterilen Düzlemine Göre Çözümleme
-	Nesneler ve İmgeler	Hz. Hüseyin ve Şiizm	-	Birincillik (Düz Anlam)	Su testileri
				İkincillik	Hz. Hüseyin'in Kerbela'da yaşadıkları ve Şiizm öğretisi
				Üçüncüllük (Yan Anlamın Yan Anlamı)	Şehitliğin ve Şiiliğin kutsaliyeti

Bulgu 3: Mehdi El Kadem Camii Mehdi El Kadem Camii

Foto 5

Foto 6

Not. Mehdi El Kadem Camii, Şii ritüelinin inşa edildiği önemli mekanlardan birisidir.

İrib new agency (2022, Temmuz 27). Bargozariy maraseme jashne 'eyd ghadir dar maşjidi Mehdi qadam orumiyeh. [Fotoğraf] <https://www.irib-news.ir/fa/news/3513187/>

Mehdi el Kadim Camii İmam Hüseyin meydanının yakınlarında bulunan, Sardaran caddesi ile Shahid Behzad Darbandi sokağı arasında bulunan tarihi bir mesken niteliğindedir. İranlı Şii'lere göre bu camide pek çok dini ritüel gerçekleştirilmekte, Şii dini anlatıları ile rejimin ideolojik potansiyeli kamusal bir olgu haline getirilmektedir. Belirli günlerde farklı rollerde yer alan ideolojik aktörler bu kamusal mekânda gösteriler, ritüeller ve toplantılar gerçekleştirmekte (dana.ir, 2022) sert ideolojik söylemler, pratikler, anlatılar kamusal alanın dilini şekillendirmektedir. Dini yönelimli posterler, kıyafetler, çocukların bedensel sunumları birer ideolojik göstergedir ve rejimin ideolojik tutundurma çabaları bu göstergelerle kamusala enjekte edilmektedir. Bu ve buna benzer kamusal ortamlar, radikal kültür ağının toplumsal sistemlere eklemlenmesi anlamına gelmektedir ki, radikal ağırlıklı kültür ve ideolojik seslenişler, tonlamalar ve içerikler, kitlesel kuşku- ların da zeminini meydana getirebilmektedir. Toplumun meşru kurumlarının bu ve buna benzer ideolojik enformasyon merkezi gibi kullanılması ise kitlelerin kendi kendine örgütlenebilme hevesini ortadan kaldırmaktadır. Genellikle iktidar ve güçlü ekonomik sistemler, toplumsal katılımları kendi çıkarları doğrultusunda özendirmenin yollarını aramaktadır. Fakat toplumsal katılımların zaman ve mekân içerisinde kısıtlandırılması, muhalif dilin kamusal niteliğinin kaybını ortaya çıkarabilmekte ve toplumsal meselelere karşı alternatif görüşlü kitlelerin daha fazla kültürel bozma eylemine yönelmesine neden olabilmektedir. Alternatif görüşlerin, imgelerin, sembollerin, ritüellerin veya davranışsal kodların egemen ve baskın güç odaklarına karşı otonomik bir gücü elde edememesi, alternatifin daha fazla susmasına ve silikleşmesine de zemin hazırlayabilmektedir. Neumann'a göre; dışlanmaktan korkmak ve bu nedenle alternatif fikirlerin ve idelerin gizlenmesi fikirsel ortamların değerlendirmesi ve gözlenmesi sonucunda ortaya çıkan bir eylemsel üründür. Burada birey kendi gerçekliği ile toplumsal gerçeklikler arasındaki kontrollü denetim sürecini gerçekleştirmektedir (Yaylagül, 2021, s. 81-82). Bu kontrollü ve alışılmış gözlem, beynin "limbik sisteminin" devreden çıkması, "düşünen beynin" ise devreye girmesi anlamına gelmektedir (Navarro & Karlins, 2008, s. 29-30).

Tablo 6

Tanım	Konum	Mimari Yapı	Alan: Kamu/ Özel	Anlatı Kodları	Düz Anlam	Yan Anlam/ Temsili Anlam
Bulgu 3	Urmiye	El Kadem Camii	Kamusal	Görsel ve Metinsel (İmgesel Kodlar)	Posterler Ritüeller Kıyafetler Beden Sunumu	Şehitliğe İnanç Şehitliğin Kutsanması Şiiliğin Kutsaliyeti

Görsel 3'te yer alan ve El Kadem Camii'nde gerçekleşen ideolojik gerçeklik "posterler", ritüelsel eylem ve aksiyonlar", ve "bedensel sunum" ile gerçekleştirilmiştir. Bu kamusal alanda görülen her bir görsel "şehitliğe" gönderme yapmaktadır. Şehitlik ve şehitliğe olan inanç rejiminin politik kodlarından biridir ve bu kodların kent içerisine yerleştirilmesi politik stratejinin kodlarının yayılımı anlamına gelmektedir. Her politik kod birer şifreleme esasına göre işlemektedir ve bu kodların bir kamu gündemini inşa edebilmesi için kentin destekleyici görsel kodlarla renklendirilmesi gerekmektedir.

Tablo 7

İdeolojik Çerçevenleme (Kamusal Alandaki Örgütlenme Boyutunda)	İdeolojik Çerçeveleme Aracı	Olayın/Şahsın İdeolojik Arka Planı	Kurgusal Gerçekliği Organize Edenler	Saussure Gösteren/ Gösterilen Düzlemine Göre Çözümleme	Saussure Gösteren/ Gösterilen Düzlemine Göre Çözümleme
Dini (Mekân Ağırlıklı İdeolojik Kuşatım) Meşrulaştırma-Birleştirme Stratejisi	Bayrak-Senfoni-Sembol ve İmgeler, Ritüel Davranış Kodları-Sahnelendirme Sahneleri	Kerbela Olayı Hz. Hüseyin	Hizbullah Ansar-i Hizbullah Hüseyini Cemiyeti Ehli Beyt Okulları Rejim Taraftarları https://www.irna.ir/news/83462817	Birincilik (Düz Anlam)	Posterler, Ritieller, Bayraklar, Kostümler
				İkincilik Yan Anlam	Hz. Hüseyin ve arkadaşlarını anma / Ehli Beyt'in tiyatrolu gösterimi-Şiiliğin kutsaliyeti-Şiizm inancının kamusal gösterimi
				Üçüncülük (Yan Anlamın Yan Anlamı)	Şii savunuculuğu ve aktör üzerinden bağlamsal ideolojik inşa (rejimin dini öğretileri çerçevesinde meşruluk anlatısı)

Yukarıdaki gösterge sistemlerinde gördüğümüz gibi kamusal alan içerisindeki her bir bedensel eylem de bir göstergedir. Bu göstergelerin ardında yatan ideolojik kodlar ise tamamen rejimin politik diline uygun eylemlerdir. Bu politik dil 1979 yılından bu yana sadece İran'a özgü bir dil değildir. Lübnan Hizbullah'ı ve İran'a bağlı paramiliter örgütlerde bu ve buna benzer anlatılarla, göstergelerle kendi gerçekliklerini İran dışında da angaje etme eğilimindedir.

Bulgu 4: “Şii lider Şeyh Nimr'in İdamı Sonrası Urmiye’de Düzenlenen Toplu Gösteriler (Urmiye Kent Meydanı)

Foto 7

Foto 8

Not. Ötekileri hedef göstererek inşa edilen ideolojik beden sunumları Urmiye kent meydanlarında yoğun olarak yaşanmaktadır.

Mizan Online New Agency (2014). taşavire tajamo'e e'terazi motafavit dar orumiyeh. [Fotoğraf] <https://www.mizanonline.ir/fa/news/118215/>

Urmiye kent meydanında rejimin ideolojik aktörlerinin meşrulukları kamusal alanı indirgenmekte rejimin ideolojik emperörünü konumunda bulunan Şiiliğin devrimci yönü ise çeşitli anlatı kalıplarıyla desteklenmektedir. Bu gösteri ve toplantılarda tematik boyutlar çeşitlilik arz etmekle birlikte genel çerçeve “devrim şehitlerinin meşrulaştırılması”, “şehitliğin takdiri”, “ötekilerin düşmanlığıdır. Yukarıdaki görsel içerikte yer alan ideolojik aktörler, İmam Humeyni, dini rehber Ali Hamaney, Hizbullah Genel Sekreteri Hassan Nasrallah ve 2020 yılında Bağdad’da askeri bir operasyonla suikaste uğrayan General Kasım Süleymani yer almaktadır.

Tablo 8

Tanım	Konum	Mimari Yapı	Alan: Kamu/ Özel	Anlatı Kodları	Düz Anlam	Yan Anlam/ Temsili Alan
Bulgu 4	Urmiye	Kent Meydanı	Kamusal	Görsel-Metinsel (Bedensel Sunum)	Posterler (Rejimin İdeolojik Aktörleri-Savunucuları)	Şehitliğin Takdiri Şehitliğin Kutsanması Şiilik ve Hizipçilik Şiilik ve Cesaret (Silahlı kadınlar üzerinden)

Görsellerde yer alan silahlı kadınlar üzerinden bir bedensel ideolojik üretimin kamusal bir bilinç olarak gündeme getirilmiştir. Bedensel inşa sürecinde “mücahitlik pratiğinin” bir cinsiyet meselesine indirgenemeyeceği bunun bir inanç meselesi olduğu enjekte edilmeye çalışılmıştır. Bu ideolojik tutundurma çabası ise düşmana karşı örtük bir savaştan ziyade açık bir savaş niteliği gibi sunulmaktadır. Yukarıdaki görsellerde yer alan aktörler Şii öğretilerinin, pratiklerinin temsilcileri olmakla birlikte bu aktörler üzerinden kent kamusalında ideolojik inşa süreci rejim açısından önemlidir. Çünkü yukarıdaki isimler birbirleri ile bağlantılı İran, Irak, Suriye ve Yemen gibi ülkelerde Şii hilalinin savunucularıdır. Kent kamusalında Şiilik ve Hizipçilik üzerinden bir kamusal kent ideolojisinin inşasında “araşsal gündem” her zaman rejim ve onun empirötürü rolünü üstlenenler için önemli bir argüman olmuştur. Özellikle “anma törenleri” adı altında kentin tüm dokularına tesirli bir “ideolojik iklim” yaratılmaktadır.

Kamusal alanda gösterge ve işaretler sistemi ile inşa edilen hegemonik baskın anlatılarla alternatif düşünce ortamı sınırlandırılmaktadır. Bu durum “seçenek çoğunluğunun” dışında alternatif seçeneklerin bulanıklaştırılması/ daraltılması girişimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 9

İdeolojik Çerçevenme (Kamusal Alandaki Örgütlenme Boyutunda)	İdeolojik Çerçevleme Araçları	Olayın/ Şahsın İdeolojik Arka Planı-Bağlamsal Açısı	Kurgusal Gerçekliği Organize Edenler	Saussure Gösteren/ Gösterilen Düzlemine Göre Çözümleme	Saussure Gösteren/ Gösterilen Düzlemine Göre Çözümleme
Birleştirme-Gayri Meşrulaştırma	Sloganlar Pankartlar Silah Bedensel Üretim	Şii Lider Kerbela Olayı Şeyh Nimr'in idamı Şiilik Anlatıları	Hizbullah Rejim (İran) Rejim Taraftarları Besic Askeri Taburları	Birincilik (Düz Anlam)	Posterler, Silahlar, Kadınlar, Siyasi ve Askeri Aktörler
				İkincilik (Yan Anlam)	İslami ve rejimsel İnanmışlık-İslami Birlik-Şehitlik isteği
				Üçüncüllük (Yan Anlamın Yan Anlamı)	Şehitliğin kutsaliyeti

Bulgu 5 ve 6 “İmge ve Sembollerle Bedensel ve Mekânsal İdeolojik Kuşatım

Foto 9

Foto 10

Not. Urmiye’de sembol ve aktörler üzerinden inşa edilen ideolojik tutundurma süreçleri genç- yaşlı her kesim tarafından desteklenmektedir.

Ahmadi, S. Mizan Online New Agency (2014). taşavire tajamo’e e’terazi motafavit dar orumiye. Mizanonline. [Fotoğraf] <https://www.mizanonline.ir/fa/news/118215/>

Bulgu 5’te imge ve sembollere kuşatılan bir beden sunumu ön plana çıkmaktadır. Bu görselde rejimin ideolojik doktrinine inanmış ve bu doğrultuda eylemsel aksiyona motive edilmiş bir beden yer almaktadır. Bu bedenin kamusal alanda görünür olması, diğer ideolojilerle motive edilenler üzerinde bir baskı sirkülasyonu yaratmaktadır. Çünkü inanan bir bedenin sembolik eğilimi diğer alternatif fikirlere ve ideolojilere sahip olan bedenlere göre her zaman daha kuşatıcı bir fikir ortamını inşa edebilme gücüne sahiptir. Bu kuşatıcı bedensel eğilimlerin Urmiye Türkleri üzerinden nasıl bir etki yaratacağı ise şüpheli bir konu olarak görülmektedir. Bu durum İran Türklerinin milli kimliklerini dondurucu, kırılğanlaştırıcı ve baskı altına alıcı bir etki yaratabileceği gibi organik Türk kimliğinin tüm reflekslerini sönmükleştirebilmektedir. Kuşatıcı ve baskın kimliğin karşısında Türk kimliğinin kamusalda daha fazla yer edindirilmesi ve sembolik görsellerle bu kimliğin organik bütünlüğünün korunması “sembolik hafızanın”, “hatırlatıcı tepkinin”, “kimliksel dışavurumların” canlılık kazanması anlamına gelebilmektedir. (Traktor grubu gibi).

Tablo 10

Tanım	Konum	Mimari Yapı	Alan: Kamu/Özel	Anlatı Kodları	Düz Anlam	Yan Anlam
Bulgu 5 (mizanonline. İr, 2015)	Urmiye	Kent Meydanı	Kamusal Alan	Görsel ve Metinsel	Kamufajlı Kadın ve Bakışı Görsel Kamufaj-Bandaj (temsili ideolojik bandaj)	Devrimin (rejimin) silahlı mücadelesi- Mücahitlik anlatısı- İnanç Ötekine karşı güç gösterimi Kararlılık
Bulgu 6	Urmiye	Kent Meydanı	Kamusal Alan	Görsel ve Metinsel	Posterler Rejim Savunucuları Genç savunucular	Düşmanın mevcudiyeti Mücahitlik Kurumsal İnanç Aktörler üzerinden yürütülen ideolojik propaganda akışı

Bulgu 6’da görsel ve metinsel sunumlarla bir ideolojik yönelim girişiminde bulunan kişiler yer almaktadır. Bu kişiler İmam Hamaney (İran dini lideri) ve rejimin politik ve ideolojik bir kurumu konumunda bulunan devrim muhafızlarının görsel içeriklerini taşımaktadır. İnanan ve kutsanan aktörlerle bir kamusal gerçekliği inşa etmeye çalışan bu bireyler birer ideolojik eylem üreticisi konumundadır. Ek olarak bu bireyler, aktörler üzerinden yürütülmeye çalışılan ideolojik propaganda akışının öznesi konumunda oldukları kadar göstergelerle ideolojik üretim koşullarını yaratan birer aparat olarak görülmektedir. Her iki görselde temsili anlamın inşa sürecinde “devrim ve rejime inanmak”, “rejim ve devrimin temel nitelikleri ile yaşamak”, “Mücahitlik anlayışını-öğretisini benimsemek”, “rejimin kurumsal aktörlerinin gerçekliklerini savunmak”, gibi anlam tonlamaları ortaya çıkmaktadır.

Tablo 11

İdeolojik Çerçevenme (Kamusal Alandaki Örgütlenme Boyutunda)	İdeolojik Çerçevleme Araçları	Olayın/Şahsın İdeolojik Arka Planı-Bağlamsal Açısı	Kurgusal Gerçekliği Organize Edenler	Sausseure Gösterilen Düzlemi	Sausseure Gösterilen Düzlemi
Birleştirme Stratejisi Gayri-meşrulaştırma Stratejisi (mizanonline. İr, 2015)	Kamuflej	Şii Lider Kerbela Olayı Şeyh Nimr'in idamı Şiilik Anlatıları	Hizbullah Rejim (İran) Rejim Taraftarları Besic Askeri Taburları	Birincillik (Düz Anlam) İkincillik (Yan Anlam)	Bandajlı kapalı bir kadın Kararlı, inanan bir kadın sureti- İslam şehitliğine kararlı duruş
				Üçüncüllük (Yan Anlamın Yan Anlamı)	Bir mücahit olarak kadın savaşçı-Kutsanan İslami İnanç- (İdeolojik bedenin yeniden kurgulanması)

Bulgu 7: İmge ve Sembollerle Bedensel Kuşatım

Bulgu 8: Ritüelle Mekânsal Kuşatım

Foto 11

Foto 12

Not. Bedenler üzerinden inşa edilen kamusal ideolojinin eylemsel boyutu yukarıdaki görsellerde açıkça ortaya çıkmaktadır.

Mollazade, H, A. (2016, Ağustos 16). Taşavire ‘azadariyeh mardomi oru-miyeh dar ruze Tasu‘a. Tasnim New Agency. [Fotoğraf] <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1401/05/16/2754526/>

Tablo 12

Tanım	Konum	Mimari Yapı	Alan: Kamu/Özel	Anlatı Kodları	Düz Anlam	Yan Anlam (Temsili Anlam)
Bulgu 7, 8	Urmiye	Urmiye Kent Sokakları	Kamusal Alan	Görsel ve Metinsel içerikler/posterler	Halk topluluğu-Çocuklar ve gençler-Ritüel kostümleri	İslami inancın bütünleştirici rolü- İnançlı gençlik ve geniş halk kitlesinin duruşu Genç cihatçılar Rejim ve İslam İnkılabına sadakat

Kamusal alanda gösterge ve işaretler sistemi ile inşa edilen hegemonik baskın anlatılarla alternatif düşünce ortamı sınırlandırılmaktadır. Bu durum “seçenek çoğunluğunun” dışında alternatif seçeneklerin bulanıklaştırılması/ daraltılması girişimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgu 7 ve 8’de kostümler ve eylemsel dışavurumlarla birlikte bir “öğreti temelli ideolojik temsiller ön plana çıkmaktadır. Bu kamusal alan içerisinde çocukların giydikleri kostümler birer ideolojik kuşatımdır. Bu kuşanma biçimi ile İslami inancın savunucularının geniş bir halk kitlesinden meydana geldiği, rejim ve inkılabı olan sadakat ruhunun ise bu inanca sahip olanlarla sürdürüldüğü anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamsal ilişki rejimin kent kimlikleri üzerinden kurguladığı bir ideolojik yan ürün olarak değerlendirilmelidir.

Dini ritüel pratiklerde çoğu zaman “sabit, kımıldaman iman etmek” inancını ve sadakati temsil etmektedir. Yukarıdaki görsel de bulunan ve gösterge sistemini meydana getiren eylemsel ritüellerde rejim ve inkılabı bağlı yüksek sadakat ve bağlılık ortaya çıkmaktadır. Bu bağlam görselin temsili anlamını meydana getirmektedir. Birer gösterge olarak “siyah giyim ve kuşam” acının temsiliyi oluşturmaktadır.

Tablo 13

İdeolojik Çerçevenleme (Kamusal Alandaki Örgütlenme Boyutunda)	İdeolojik Çerçeveleme Araçları	Olayın/Şahsın İdeolojik Arka Plan-Bağlamsal Açısı	Kamusal Gerçekliği Organize Edenler	Saussure Gösteren-Gösterilen Düzlemi	Saussure Gösteren-Gösterilen Düzlemi
Birleştirme Eylemi-Aksiyonu	Kostümler, Eylemsel Ritüeller (Bedensel İdeolojik Sunum)		(Belirsiz)	Birincillik (Düz Anlam)	Çocuklar ve halk kitleleri, Bir çocuğun giydiği İslami söylemli kostüm
				İkincillik (Yan Anlam)	Çocuklar üzerinden İslami inanmışlık- Her kesim ile İslami direnç
				Üçüncüllük (Yan Anlamın Yan Anlamı)	Nesne (kostüm) ve çocuk bedeni ile ideolojik meşruluk girişimi

Bulgu 9 “Rejim Mücahidi Urmiye Cuma İmamı Gholamreza Husni’nin Anma Töreninden (Revzan Bahçesi)

Foto 13

Not. Urmiye ile özdeşleştirilen ve rejim için ideolojik değerli aktörler arasında yer alan Gholamreza Hosni ritüel bir gelenek olarak anılmakta ve ideolojik koşullar yeniden üretilmektedir.

Mahmudi, M. (2022). Taşavire marasime chaharomin salgardi marhum hojjatol islam val moslimin gholam reza Hasani. Hawzahnews. [Fotoğraf] <https://www.hawzahnews.com/photo/1025468/>

Tablo 14

Tanım	Konum	Mimari Yapı	Alan: Kamu/ Özel	Anlatı Kodları	Düz Anlam	Yan Anlam (Temsili Anlam)
Bulgu 9	Urmiye	Revzan Bahçesi	Kamusal Alan	Görsel ve Metinsel	Gholamreza Hosni Silahlı Posterleri Urmiye Güvenlik Görevlileri Slogan Yazıları	Mücahitlik İslam İnkılabı Savunucusu Kutsallaştırılan Aktör (Bağlamsal Anlatılarla ideolojik pekiştirme)

Bulgu 9’da kente ideolojik bir kimlik yaratma amacına yönelik olarak posterler ve devletin meşru kurumlarının ortak örgütlenmesi “kolektif hafızanın pekiştirilmesi amaç edilmiştir. Görsel kodlara baktığımız Gholamreza Hosni’nin elinde bir silah bulunmaktadır. Silah eğer bir rejim savunucusu ile bağdaştırılıyorsa bu o aktörü İslam mücahidi olarak çerçevlendirmektedir. Görsel olarak kent kamusalında örgütlenen ideolojik paketlemeler, bağlamsal kurgulamalarla birlikte ideolojik pekiştirmenin sınırlarını yaratmaktadır. İran’da direnişi ve mücahitliği temsil etmektedir. Gholamreza Hosni bu posterle birlikte kutsallaştırılmış bir aktör çerçevesine yerleştirilmiştir. Ölen bu aktör üzerinden kolektive edilen farkındalık eşiği ortaya çıkarılmakta, ölen ile birlikte onun ideolojik simgesel yaşamı tüm kamusal alanlara aksettirilmeye çalışılmaktadır. Bu durum sadece Gholamreza Hosni ile sınırlandırılmamakta, rejim ile doğrudan bağlantılı olan aktörler çerçevesinde de bu aksettirme eğilimi bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. Halbwachs’inde üzerinde durduğu gibi bu türden kahramanlar ve olayların üzerinde durmak kolektive edilen belleğin inşası için bir gerekliliktir. Çünkü bu türden eylem- aksiyonlar “duygusal dayanışmanın” seyrini geliştirmektedir. (Smith & Riley, 2008/2016, s. 118). Duygusal dayanışma ve birlikteliğin görüldüğü kamusal ortamlarda “görsel kodlarla” birlikte bu hatırlatıcı ve inşa edici eşik örgütlü bir şekilde paketlenen ve tüm kamusal alanlara sızdırılacaktır.

Tablo 15

İdeolojik Çerçevenme (Kamusal Alandaki Örgütlenme Boyutunda)	İdeolojik Çerçeveleme Araçları	Olayın/Şahsın İdeolojik Arka Planı-Bağlamsal Açısı	Kurgusal Gerçekliği Organize Edenler	Saussure Gösteren-Gösterilen Düzlemi	Saussure Gösteren-Gösterilen Düzlemi
Meşrulaştırma	Poster	Rejim savunucusu-Urmiye Cuma İmamı İslam Konseyi Urmiye Temsilcisi	İslam Şurası Temsilcisi: Salman Zakir	Birincillik (Düz Anlam)	Silahlı bir poz ile görselleştirilen Gholamreza Hosni ve silah arkadaşı-güvenlik birimi personelleri
				İkincillik (Yan Anlam)	İslami direnişin Urmiye'deki temsilcisi- İslam inkılabının savunucusu ve kutsallaştırılan aktör
				Üçüncüllük (Yan Anlamın Yan Anlamı)	İslami direniş mücahitlerinin kamusal alandaki ideolojik direnç yaratma girişimi Kamusal ideolojinin kutsanmış liderlerle örülmesi

İktidar ve onun ideolojik aygıtları kent kamusalında ideolojik tutundurma faaliyetlerini yürütürken örgütlenmenin seyrini de dikkate almaktadır. Özellikle toplantılar ve mitingler örgütlenme boyutunun tasarımı açısından önemlidir. Ek olarak bir kamusal alan içerisinde yer alan yandaşların/tafartarların kendilerini örgütlenme ve çerçeveleme biçimleri de ideolojilerin biçimlendirilmesi önemli görülen konular arasında yer almaktadır. Bu nedenden ötürü bir kentin kamu bilincinin sistematik olarak nasıl dizayn edildiğini keşfedebilmek için örgüt elemanlarının örgütlenme biçimleri, ağırlıklı söylemleri ve görsel kodların mekânsal düzenini irdelemek önem-

li görülmektedir. Araştırmanın daha iyi anlaşılabilmesi için göstergibilimsel analize ek olarak belirlenen mekânsal alan içerisinde yer alan kitlelerin kendilerini çerçeveleme biçimleri ve bu kamusal alanda yer alan, kitleleri organize eden ekollerde detaylı bir şekilde araştırılmıştır.

Bir kamusal alan olarak Revzan bahçesi (Bknz: Bulgu 9) İran rejimi için ideolojilerin kanalları edildiği bir mekân olarak bilinmektedir. Bu mekânlarda Şiizm ve rejimin anlatıları yoğun olarak kurgulanmakta ve ideolojik tutundurma süreçleri devam ettirilmektedir. Rejim mücahitlerinden Urmiye Cuma İmamı Gholamreza Husni, Behzad Darbendi gibi rejimin ilk devrimci mücahitleri burada bulunmaktadır. Belirli günlerde bu mekân ideoloji anlatılarına uygun olarak yeniden tasarlanmakta ve tasarımılanan içerikler tüm kamusal alanlara yayılmaktadır. Anlatılar daha çok “meşrulaştırma ve gayrimeşrulaştırma” ekseninde ilerlemektedir. İran’ın kamu gündemi dış politika ve dış düşmanlarla ilgili olarak tasarımılanmışsa bu mekânsal alanlar dış politika çerçevesinde harekete geçirilmektedir. Bundan ötürü bu ve buna benzer kamusal alanlar, politikacılar ve rejim tarafından dillendirilen sorun ve problemlerin tekrar kurgulanıp, süslenip anlatıldığı canlı organizmalara benzetilebilir. Rezvan Bahçesinde ve Urmiye kentinin diğer kamusal alanlarında eşgüdümsel bir örgütlenmenin organize edilmesinde İslam Şurası temsilcisi Salman Zakir gibi önemli ideolojik kilit aktörler etkili olmuştur Törene katılan aktörlerin dışında katılım sergileyen yandaşlarda kendi ideolojik gerçekliklerinin tekrarı açısından “meşrulaştırma” aksiyonunu uygulamaktadır. Önemli görülen diğer bir nokta ise bu kamusalda gerçekleştirilen “ideolojik çerçeveleme araçları”dır. Revzan bahçesinde yer alan toplantıda ideolojik çerçeveleme aracı olarak posterlere yer verilmiştir. Bu posterlerde yer alan renk tonunu seçimi de görsel kodların anlam inşası sürecinde önemlidir. Siyah bir arka fon içerisinde aktörünün görsel sunumu ile “acının meşruluğuna” atıfta bulunmaktadır. Çünkü siyah acının temsili rengidir. (İrna.ir, 2019).

Kent kamusalı içerisinde “göstergelerle örgütlenme” ortamında kitlelerin kendilerini çerçeveleme pozisyonları genellikle “birleştirme aksiyonu çerçevesinde gelişim göstermektedir. Bu birleştirme aksiyonu Şii öğretiletinin bir yansıması olarak tasarlanmaktadır. Dini /mekân ağırlıklı ideolojik aksiyonlarla ortaya çıkan kamusal kuşatım eylemleri genellikle Mehdi El Kadem Camii gibi kamusal görünürlüğü yüksek mekânlarda gerçekleştirilmektedir. Mehdi El Kadem Camii’nde gerçekleştirilen ritüelsel aksiyon-

larda ideolojik çerçevelenme aracı olarak “bayraklar”, “senfoniler”, “rütüel davranış/eylem kodları ön plana çıkmıştır. Bu kamusal alanda gerçekleştirilen Kerbela olayını anma törenleri, “öğrenilmiş/ tarihsel gerçekliklerin dışavurumu olarak değerlendirilebilir. Yapılan detaylı literatür araştırması sonrasında bu kamusal alandaki örgütlenmeyi koordine eden ekollerin ise “*Hizbullah*”, “*Hüseyni Cemiyeti*”, “*Ehli Beyt Okulları*” ve “*Ansari Hizbullah*”’ın olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu örgülerin “direniş anlatısı altında “kamusal görsel illüzyonu” yaratan önemli yapıtaşları oldukları bilinen bir gerçekliktir (Bknz: Bulgu 3).

5. Sonuç

Kentler, toplumsal değişim ve dönüşümlerin en çok hissedildiği mekânsal alanlardır. Kent içerisinde konumlandırılan mimari eserler gerek estetik duruşu ile gerek ise metinsel ve görsel anlatıları ile egemen ideolojilerin baskın seslerini kent içerisine sızdırmaktadır. Bu doğrultuda kente endekslenen ideolojik çerçeveler kent içerisinde sermayenin niteliksel sesi olarak süreklilik kazanmaktadır. Bu süreklilik kitlelerin kent içerisinde politik sistemlere yeniden entegre olma sürecini de hızlandırabilmektedir.

Kent ve kent tasarımları, tarihsel sürecin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Kentlerin yeniden üretiminde iktidar ve güçlü ekonomik sistemlerin beklenti ve çıkarları belirleyici bir rol oynamaktadır. Çünkü kentler, içinde barındırdığı sembol ve imgelerle endüstriyel bir örgütlenme mantığı ile ideolojilerin kesintisiz akış alanlarını meydana getirmektedir. Bu alanlarda “ideolojik yönlendirme”, “bilinç yönetimi” ve “kimliksel varoluşların” inşa süreci tekeli bir mantık ile işlemektedir. Kentlerin kamusal ideolojisinin inşasında bürokratik ilişkiler ve bu bürokratik ilişkilerle üretilen kamusal gündemler etkili olmaktadır. Bu kamusal gündemler genellikle kurgulanan olaylarla, kutlamalarla ya da mitinglerle gerçekleştirilmekte, kamusal gündemin ideolojik yönünü belirleyenler ise Urmiye kentinde resmi olarak faaliyetleri dizayn eden kilit aktörlerdir (irna.ir, 2019).

Araştırmaya göre; kent ve mekânların tektipleştirilmesinde dini çerçeveli ideolojik yüklemeler ağırlık kazanmaktadır. İdeolojilerin mekân, nesne ve imgelerle tektipleştirilmesi ve diğer alternatif ideolojik değerlerin mekân içerisinde sönmükleştirilmesi (ki bu rejim için bilinçli bir tercih) İran’da yeni uyanmalara sahne olabilir. Bu uyanmalar politik, etnik ölçekte olabilir. Ur-

miye kentindeki kültürel uyanma ise pek çok sanatçı ve sanatsever tarafından uzun zamandan beri dillendirilmektedir. Örneğin Urmiye kenti ile özdeşleyen ve İran müziğinin ilk bestecisi konumunda bulunan “*Safiyeddin Abdülmümin bin Yusuf bin Fahir*” gibi tasavvufi isimlere ait herhangi bir anıt, sokak ya da cadde ismi bulunmamaktadır (wikipedia.org, 2023).

Araştırma sonucuna göre kentsel mimariler ve ortamlardaki görsel anlatıların ideolojik tonlamaları Pehlevi döneminin ideolojik durumunun bastırılmasına yöneliktir. Urmiye kentinde cadde, sokak, meydan ve tarihi konumda bulunan önemli mekânsal ortamların kimliği ile oynamak, İran’ın köklü geçmişinin kimliksizleştirilmesine neden olmakta ve sosyal yapı içerisinde “tarihsel ve kültürel dokuların” ideolojik tahakkümlere esir edilmesine neden olmaktadır. Son yıllarda İran toplumunda politik şiddet ile birlikte toplumsal körelmenin, bilinç bulanıklığının, kamusal alanın uzaklaşmanın temel nedenlerinden birisi “özden kopuş” olabilir. Bu özden kopuş senaryoları, iktidar, ideoloji ve kamusal alanla eklemlenen kilit aktörlerin aksiyonları ile ortaya çıktığı pek çok kişi tarafından dillendirilmektedir. 1979 yılından bu yana rejim, İranlılık esaslı dini bir format ile kitlelesel arzları ön plana çıkarmış olsa da İran’ın içerisinde bulunduğu etnik koşullar, bu formatın meşruluğunun önündeki en önemli engellerden birisi olarak görülmektedir. Sistem ve sermaye tüm kamusal kurumlarla ve sivil toplum örgütleri ile şekillendirmiş olmasına rağmen İran’da mekânın ideolojik gösterimine tüm İranlılar dâhil olmamaktadır ve olmayacağını da emarelerini göstermektedir. Bu onlar için bir tercih meselesinden çok, etnisiteye bağlı kültürel uzlaşım ile ilgili bir konu olarak görülmektedir. Bu noktada ifade edilen varsayımlar, ileri de yürütülecek olan çalışmalarla desteklenebilir ya da yanlışlanabilir.

Beyan

Bu makaleye her iki yazar da eşit katkı sağlamıştır. Bu makale etik kurul kararından muaftır. Çalışmada katılımcı bulunmamaktadır. Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır. Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır. Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Disclosure

Both of the authors contributed equally to this article. The article is exempt from the Ethics Committee Decision. There are no participants. The author received no financial support from any institution and there's no conflict of interest. No material subject to copyright is included.

Kaynakça

- BBC (2022). Yeki digar az sarmayedaran tarafdare Hezbollah Lobnan az suye Amrika tahrim shod. <https://www.bbc.com/persian/world-61516514>.
- Bruneissen, Van, M. (1986). The Kurds between İran and Iraq. Middle East Research and Information Project, (141), s.14-27. <https://doi.org/10.2307/3011925>.
- Culler, J. (1981). The pursuit of signs. Semiotics, literature, deconstruction. Routledge.
- Dahlgren, P. (2017). Yeni medya kuramcılarında yeni medya kuramcılığına, İçinde Filiz Aydoğın (Ed.), İnternet, kamusal alanlar ve siyasal iletişim: Dağılıma ve müzakere. (s. 174-192). (Çev. E. Demirci & G. Dilek Türk). Der Yayınları.
- Dalgıç, N., Okta, Y. (2023). Changing the identity of a place by changing Street names: The process of remaning the streets of Üsküdar between 1927-1934. A/Z ITU Journal of the Faculty of Architecture, 20(1), 181-197. <https://doi.org/10.58278/0.2023.1>
- Dana.ir. (2014, Ekim 21). Negahi bih masjidi tarikhi Mehdi qadam. <https://dana.ir/489690/>
- Department for International Development (DFID). (2010, Ocak 1). The politics of poverty: Elites, citizens and states. Finding from ten years of DFID-funded research on governance and fragile States 2001-2010. <https://search.oecd.org/derec/unitedkingdom/48688822.pdf>
- Geuss, R. (2013). Eleştirel teori Habermas ve Frankfurt okulu. (2.bs.). (Çev. F. Keskin). Ayrıntı Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi: 1981).
- Görgülü, L, Görgülü, Ç. (2022). Kentsel dönüşüm projelerinin tipolojik sürekliliğine etkisi: Bursa Doğanbey kentsel dönüşüm projesi. Kent Akademisi, 15 (4), 2049-2087. <https://doi.org/10.35674/kent.976714>
- Green, D, J. (2009). Understanding in Iran. Rand Corporation.
- Guiraud, P. (1994). Göstergibilim. (2. bs.). (Çev. M. Yalçın). İmge Kitabevi. (Orijinal Yayın Tarihi 1975).

- Gunaz Tv. (2022, Haziran 14). Taghiyre name Orumiyeh be yek name maj'ul kordy. <https://www.gunaz.tv/fa/new/SH.A144ddddd6644444-1662367193>
- Hawzaneews. (2023, Mayıs). Bozorgdashti marhum hojjatol islam val moslimin Hasani dar orumiyeh bargozar mishavad. <https://www.hawzah-news.com/news/1087701/>
- Internationale Gesellschaft für Menschenrechte (IGFM). (2006, Temmuz 19). Volksgruppen und minderheiten in Iran. <https://www.igfm.de/volksgruppen-und-minderheiten-im-iran/>
- İrib new agency (2022, Temmuz 27). Bargozariy maraseme jashne 'eyd ghadir dar masjidi Mehdi qadam orumiyeh. <https://www.iribnews.ir/fa/news/3513187/>
- İRNA. (2018, Eylül 12). Ayine shast sale ta'ziye khanie Hoseyni mizban masjed mehdi qadam orumiyeh. <https://www.irna.ir/news/83462817/>
- Ives, P. (2011). Gramsci'de dil ve hegemonya. (Çev. E. Ekinci). Kalkedon Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi 2004).
- Kojaro.com (2023). Tapeh Hasanlu. <https://www.kojaro.com/attraction/7383-hasanlu-hil/>
- Korkmaz, M, M. (2023). İran islam devrimi ile birlikte toplumsal belleğin yeniden inşası: İran sokak isimlerinin değiştirilmesi. Ortadoğu ve Orta Asya- Kafkaslar Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 3(1), 1-13. <https://dergipark.org.tr/en/pub/odak/issue/78664/1321273>
- Lazar, D. (1990). Markets & Ideology in the city of London. Palgrave Macmillan.
- Lynch, K. (1975). Das bild der stadt. (Vol. 16). (Çev. H. Korssakoff-Schroder und R. Michael). Vieweg+Teubner Verlag. (Orijinal Yayın Tarihi 1960).
- Mair, N. & Zaman, M, Q. (2020). Berlin: a city awaits: The interplay between political ideology, architecture and identity. Springer Geography.
- Mahmudi, M. (2022). Taşavire marasime chaharomin salgardı marhum hojjatol islam val moslimin gholam reza Hasani. <https://www.hawzah-news.com/photo/1025468/>

- Mattelart, A. & Mattelart, M. (2017). İletişim kuramları tarihi. Histoire des theories de la communication. (Çev. M. Zıllıoğlu). İletişim Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi 1995).
- Mehrnews. (2013, Mart 4). Tapeh Hasanlu , tamadoni hasht hezar saleh dar qalbi tarikh / mirathi ba qabiliyeti sabteh jahani. <https://www.mehrnews.com/news/2504470/>
- Mehrnews. (2017). Tajamo 'e e' teraziyeh daneshjuyan dar danishgah orumi-yeh be sokhanani Teramp. <https://www.mehrnews.com/news/4115013/>
- Merriam Webster Dictionary (2023, Ekim 23). Social system (noun). <https://www.merriam-webster.com/dictionary/social%20system>
- Milles, R. (2010). Ulusal kimlik ve etnik açılım. İçinde Vasıf Erenus (Ed.), Öteki'nin tanımları (s. 179-224). (Çev. I. Gündüz). Urzeni Yayınevi. (Orijinal Yayın Tarihi 1989).
- Mizan Online New Agency (2014). taşavire tajamo 'e e' terazi motafavit dar orumi-yeh. <https://www.mizanonline.ir/fa/news/118215>
- Mollazade, H, A. (2016, Ağustos 16). Taşavire 'azadariyeh mardomi orumi-yeh dar ruze Tasu 'a. (Tasnim New Agency). <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1401/05/16/2754526/>
- Navarro, J. & Karlins, M. (2008). Beden dili: Eski FBI ajanından insanların bedenini okuma rehberi. (13. bs.). R. Gürtuna, (Ed.), Alfa Yayınları.
- Netchitalova, E. (2016). Yeni medya kuramcılarında yeni medya kuramcılarına, İçinde Filiz Aydoğan (Ed.), Flaneur, Aylak ve Empatik İşçi. (s. 1-9). (Çev. E. Demirci & G. Dilek Türk). Der Yayınları
- Norrie, H. (2016). Urban narrtives: Museums as iconic symbols and agents of civic experience. UHPH, 312-325. <https://apo.org.au/node/213121>
- Orumi-yeh.iqna.ir. (2018, Aralık 16). Khiyabane emame do (2) orumi-yeh bih nami sardar soleymani taghiyre nam dad. <https://orumi-yeh.iqna.ir/fa/news/3869586/>
- Öncü, A. & Weyland, P. (2007). Giriş: Küreselleşen kentlerde yaşam alanları ve kimlik mücadeleleri. Mekân, kültür, iktidar. Küreselleşen kentlerde yeni kimlikler. A. Öncü ve P. Weyland (Der.). İletişim Yayınları.

- Pollio, A.& Rossi, U. (2022). Handbook of urban politics and policy. İçinde Edward Elgar (Ed.), Urban Political Economy, https://www.researchgate.net/publication/363265695_Urban_Political_Economy
- Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. *Geojournal*, 58(2), 99-108.
- Rasanah International Institute for Iranian Studies. (2017). Markaz-motale'at- va pazhūhesh ha/cheshm andaz- jonbesh- aqaliyat haye qomy va diny. <https://rasanah-iiis.org/parsi> <http://tinyurl.com/2fvbr3v6/>
- Rasanews. İr. (2009, Şubat). Az meydane mojasame ta meydane azadi. <https://rasanews.ir/fa/news/97549/>
- Rishi, P. & Khuntia, G. (2012). Urban environmental stress and behavioral adaptation in bhopal city of India. *Urban Studies Research*, (2). 1-10. <https://doi.org/10.1155/2012/635061>
- Rsgisc.com. (2023). Naqshah ravandeh tose'h advari shahre Orumiyeh. <http://tinyurl.com/2s48vxx3>
- Saussure, de F. (2011). Course in general linguistics. (Çev. W. Baskin). Columbia University Press. (Orijinal yayın tarihi 1916).
- Shirky, C. (2017). Yeni medya kuramcılarında yeni medya kuramları, İçinde Filiz Aydoğan (Ed.), Sosyal medyanın politik gücü: Teknoloji, kamusal alan ve politik değişim. (s. 157-171). (Çev. E. Al). Der Yayınları.
- Shoratehran.ir. (2023, Aralık 14). Hemayat az karhay davtalabaneh baraye zarfiyat sazi. <https://www.shoratehran.ir/news//28061>
- Sınmaz, S, Özdemir, H, A. (2016). Türkiye şehir planlama pratiğinin kentsel morfoloji ve tipoloji üzerindeki etkileri, Siverek kenti için bir değerlendirme. *İdealkent*, 7(18), 80-115. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/36793/419088>
- Soleimani, A., Aftab, A., Kan, I, A, M., Majnoony, A. (2017). The effects of urban design on the behavior and morality of the citizens Case study: The streets of the Imam, Modares and Kashani of Urmia. *Geographical Urban Planning Research*, 5 (2), 289-314.
- Smith, P. & Riley, A. (2016). Kültürel kurama giriş. (Çev. S. Güzelsarı ve İ. Gündoğdu). Dipnot Yayınları. (Orijinal yayın tarihi 2008).

- Tasnim news. (2013, Şubat 16). Khiyabanhai kih enqelab name anhara a'vđ kard. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1392/11/16/273321/>
- Tasnim news. (2014, Temmuz 23). taşavire hoviyať saziye natamam baraye meydani emem hoseyn (') orumiyeť ya " Gul ustú. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1393/04/23/430851/>
- Tasnim news. (2017). taşavir tajamo' bozorghe hezbollah dar moşalaye emam khomeyni orumiyať. <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1393/03/22/398403/>
- Theguardian (2010, Eylül 19). Dictator-lit: The poetry of Ayatollah Khomeini <https://www.theguardian.com/books/booksblog/2010/jan/29/dictator-lit-ayatollah-khomeini>
- Urmia.navideshahed.com. (2016). <https://urmia.navideshahed.com/fa/news/408463/> Urmiatourism.ir (2023). Tasise avalin bimaristani iran dar orumiyeť. <https://urmiatourism.ir/west-minwester/>
- Van Dijk, A, T. (2019). İdeoloji. Multidisipliner bir yaklaşım. (Çev. Ayşee Demir). Hece Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi 1998).
- Yaylagül, L. (2021). Kitle iletişim kuramları. Egemen ve eleştirel yaklaşımlar. Dipnot Yayınları.
- Yenisey, G. (2008). İran'da etnopolitik hareketler (1922-2004). Ötüken Yayınları.
- Yıldız, K., Taysi, B, T. (2007). The Kurds in Iran. The past, present and future. Pluto Press.
- Zarabadi, L, S. (2016). Public spaces and ideology: Public art and a new urban movement in Iran. Robert Corser&Sharon Haar (Ed.), 104th ACSA Annual Meeting Proceedings, Shaping New Knowledges.
- Weber, M. (2022). Kent. (Çev. V.Ahsen Coşar). Dorlion Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi 1966).
- Wikipedia.org. (2023). https://tr.wikipedia.org/wiki/Safiy%C3%BCddin_Urmevi
- Qartalnews.ir. (2023, Ocak 30). Namhayeh kuy va mahallat, mayadin, khiyabanhaye orumiyeť az zamane dirineť ta emruz. <http://tinyurl.com/2ttfb9fj>